

1951 YILINDA KÜLTEPE'DE YAPILAN KAZI HAKKINDA ÖN RAPOR

Dr. NİMET ÖZGÜÇ

Kültepe Hafriyatı Direktörü Dr. Tahsin Özgüç'ün İngiltere'de bulunmasından dolayı, Türk Tarih Kurumu 1951 yılında kazıya devam etmemeğe, yalnız yazı sahibinin temizlik ve etüd işleriyle yerinde meşgul olabilmesi için bir miktar ödenek ayırmağa karar vermişti. Buna ilâveten Kaniş Karum'unun kazısını sağlamak amacıyla, bu ören yerindeki bütün tarlaları istimlak etmekte olan Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü bu sene de hem istimlak, hem kazı için ödenek ayırmış ve Dr. Kemal Balkan, mimar arkeolog Mahmut Akok, asistan Burhan Tezcan, Neriman Tezcan, fotoğraf Dursun Cankut, mustahzır Abdullah Gök ve benden mürekkep bir heyet, 22 Ağustos'tan 28 Eylül'e kadar kazıya devam etmiştir. Bu yıl elde edilen neticelerin hem müzeciliğimiz hem de arkeoloji ve filoloji bakımından önemi büyüktür. Bunun için adı geçen iki ilim müessesemize minnettarım ¹.

1951 yılında yalnız D ocağındaki, Y-Z/28 ve Z/29 Plânkareleri kazılmıştır. Ia-b ve II. kattan daha derine inilmediğinden, III. ve IV. yapı katları tetkik edilmemiştir. Aslında yüksek duvarlı oldukları anlaşılan Ia binalarından bazıları, bu alanda da, Ib evlerinin onarılarak, tekrar kullanıldığını göstermiştir. Bu tamirat bazı kısımlarda pek dikkatsizce yapılmış ve Ib'nin harap kerpiç duvarları üstüne Ia'nın taşları dizilivermiştir. Son katın bu sene tetkik et-

¹ Bu münasebetle, mesai sırasında Kültepe'ye şeref vererek, hafriyat yerinde, on gününü bizimle beraber geçirmiş olan muhterem Profesör ALBRECHT GÖTZE'ye ve bir hafta kazı yerinde çalışmış bulunan Tarsus hafriyatının kıymetli mimarı MISS THERESA GOELL'e teşekkürlerimi sunarım. PROF. GÖTZE'nin bu sahadaki derin bilgisinden ve daima öğretici olan ilmî sohbetlerinden çok faydalanmış olan hafriyat heyetimiz; MISS GOELL'in Gözlükule-Kültepe münasebetleri hakkındaki müşahedelerinden de çok istifade etmiştir. Ayrıca XXII. Şarkiyatçılar Kongresinin 45 mûmtazüyesi ve Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün muhterem müdürü ve eşi, mesaimizin sonuna doğru kazı yerini ziyaret etmişler ve bu eski şehrin ilmî meseleleri ile yerinde meşgul olmuşlardır.

tiğimiz duvarları çok tahrib edilmiş ve parça halinde ele geçirilmiş olmasına rağmen, bu kısımdaki Ia-b binalarının plân ve istikamet bakımından yine II. kat evlerini tutmadığı görüldü. Bu ocakta bu sene de Ib katının taban seviyesinde tablet bulunmadığı gibi, mezara da raslanmamıştır.

II. katın güney-kuzey istikametinde inşa edilmiş olan en mühim binası, Y-Z/28 Plânkarelerindedir (Res. 1-3; plân No. 1). Uzunluğu 7.5 m., genişliği 4.5 m. olan binanın biri büyük (4.50×3.80), ikisi küçük (3.00×1.80 ; 3.00×2.20) 3 odası vardır. Plânı bakımından *Adad-sululi* evinin küçütülmüş bir misalidir². Bundan başka, ihtiva ettiği eşyanın zenginliği ve iki katlı bir binanın bodrum katı olması ile de, onun muvazisidir. Karum sahasının sabit seviyesine göre tabanı, komşu binaların tabanından iki metre daha aşağıdadır. Büyük odanın duvarları taşla örülmüş ve çamurla sıvanmıştır (Res. 2). Aynı binanın zemin katı seviyesinden itibaren kerpiçle örüldüğünü, doğu duvarı üstündeki muntazam tuğla dizileri göstermiştir. Bodrum duvarlarında, *Adad-sululi* evinde olduğu gibi, ağaç dikmeler kullanılmamış, ocak ve tandır yerleri de bulunmamıştır. Güneydeki küçük odaların taş duvarları taban seviyesine kadar yıkılmış (Res. 2) ve bu sebepten küçük eşyaya da raslanmamıştır. İç ve dış kapılara ait hiçbir iz tesbit edilememiştir. Burada taştan veya kerpiçten merdiven kaideleri de yoktu. Bunun için bu odalara, zemin kat tabanlarına açılan bir kapak vasıtası ile ve müteharrik, dik bir tahta merdivenle inilmiş olduğunu tahmin ediyoruz. Bu bodrum katları aynı zamanda binayı mintakanın rütubetinden de korumaktadır. Büyük odanın kuzey yarısını kaplayan hasır izleri, çok iyi korunmuştur. Zemin kat tabanlarının, bugün Kırşehir ve Kaman yapılarında gördüğümüz gibi, odaların ara duvarları arasına atılan sık ağaç kirişlerin üzerine konulan kamışların kalın çamurla sıvanması sureti ile yapıldığını tesbit edebiliyoruz. 1950 yılında DR. TAHSİN ÖZGÜÇ tarafından meydana çıkarılmış olan komşu binanın sahanlığı, aynı zamanda yeni eve dıştan girişi temin edecek vaziyettedir (Res. 3). Sahanlığın iki bina arasındaki yeri ve her ikisi için de aynı mânayı haiz oluşu, her iki binanın da birbiriyle bu kısım vasıtası ile mün-

² TAHSİN ÖZGÜÇ, Kültepe Kazısı Raporu 1948 (Ausgrabungen in Kültepe 1948, s. 142) Ankara 1950, s. 35 ve Kültepe Kazısı Raporu 1949 (Ausgrabungen in Kültepe 1949) s. 140,

sebetli bulunduğunu ve hattâ tetkik ettiğimiz küçük yapının, merkezî büyük bir holü olan Y-Z/27-28 Plânkarelerindeki binaya ait bir ilâve, bir müstemilât yapısı olabileceğini hatırlatmaktadır. 1950 raporunda neşredilen bina heyetinin plânu bir daha gözden geçirilirse, ilk önce bir orta hücre kenarına kurulmuş olan bazı bölmelerle teşkil edilen bir yapının, sonradan görülen lüzum üzerine, birbirine sahanlıklı geçitlerle bağlı kalmak üzere, ölçüsünü genişlettiği ve mahzenli, bodrumlu odaların da bu sebeple birer ek yapı halinde inşa edildiği anlaşılır. Çünkü bu binaların temel seviyeleri arasında da kat'î bir seviye birliği vardır.

Büyük odanın kuzey-batı köşesinde ve iki küme halinde 50 adet açılmamış zarf yan yana duruyordu (Res.4). Evin çanak-çömleği hasır döşeli sekinin üstüne, duvar diplerine muntazam bir şekilde yerleştirilmişti (Res. 5-6). Yanyana vazedilen gaga ağızlı büyük testilerin ağızları ibriklerle mahsus surette kapatılmış, kapaklı iri vazolar da bir sıraya konulmuştu. Gaga ağızlı testileri, dört kulplu, boyalı ve derin çanak ve içleri küçük fincanlarla doldurulmuş olan altı kulplu meyvelik, çift kulplu çanak takip ediyordu. Kapların hepsi yenidir ; buraya mahsus surette, evde hiç kullanılmadan, bir yere gönderilmek veya satmak için konulmuş olmalıdır. Miktarları da bir evin tabîî ihtiyacından çok fazladır. Odanın güney duvarına yakın bir yerde fazla miktarda demiri muhtevi manganez külçeleri ve tam ortasında da, ortaları delik bir çift tunç çalpare duruyordu. DR. KEMAL BALKAN'ın tetkikine göre, *Berua* adlı yerli bir şahsa ait olan bu ev, bodrum katlarının birer depo olarak kullanıldığını ve buralarda tabletlerin, çanak-çömleğin saklandığını göstermiştir.

Y-Z/28-29 daki II. kat evlerinin çoğu ikişer odalıdır. Kısmen kazılabilen bu evlerin taş örgü tekniği ve kerpiç boyları bundan önce bulunmuş olanlar gibidir.

Bütün bu binalar birbirinden daima muvazi ve çift duvarlarla ayrılmıştır. Komşu binaların duvarları birbirlerine, istisnasız olarak, muvazidir. Bir binanın en küçük bir çıkıntısına, bitişiğindeki girintisi uydurulmuştur. Bunun tam benzerlerini Anadolu'nun diğer şehirlerinde bulmak kabil değildir. İlk neşriyatta da izah olunduğu üzere, bu mimarlık tarzı Kaniş karum'una hasmış gibi görünüyor.

* * *

Bu yıl keşfedilen çanak-çömleğin tekniği ve şekilleri 1948—1950 yıllarında bulunanlara benzer. Yalnız detayları bakımından

bazı mühimce yeniliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bir arada bulunmuş olan yedi gaga ağızlı testi, yalnız Kaniş'de bilinen nakışlı tipi temsil etmekte ise de, irilikleri, daima göğüsleri üstündeki boyalı süsleri ve en çok gagalarının, gövdelerinin düz bir satır halinde genişleyen kısmından yükselmesi ile birer hususiyet arz] ederler (Res. 7). Kirli-bej hamurlu ve nemli iken düzeltilmiş olan kısa boyunlu, kısa ve geniş gagalı, yumurta gövdeli, küçük dipli testi tipi, Kaniş'de yalnız bu örnekle temsil edilir (Res. 8). Bu, Alishar'da U/28 ve T/27 de bulunan kapların eşidir³. Omuzunun keskin kısmı üstüne yapıştırılan altı müselle kulplu, basit profilli, ağız genişliği 50 cm. olan derin çanak (Res. 9), 1950 de bulunmuş olan daha kalın kenarlı örneklerin şeklindedir. II. ve Ib katlarında bol misalleri bulunan meyveliklerin altı kulplusuna, ilk defa bu sene tesadüf edilmiştir (Res. 10). Bu, yerli üslûba dahil II. kat mühürleri üstündeki tarağa benzetilen şeklin altı kulplu bir II. kat meyveligi olduğunu ispat etmektedir. Dört mütenazır kulplu, kırmızı, çok parlak astarlı derin çanak, II. katta parça halinde karşımıza çıkan ve burada çok kullanılan tipin en sağlamlarından bir tanesidir. Omuzundaki yivleri, hayvanın başı ve kabın ağız kenarını ısırsı, muhtelif tiplere dahil kaplara da aynı teknik üstünlükle tatbik edilmektedir (Res. 11a-b). Şekli, yukarıda andığımızdan farklı olan dört kulplu iri toprak kazan da Kaniş'de gördüğümüz tipin ilk sağlam misalidir (Res. 12). Kulpları arasındaki sahalar, Kaniş tarzında ve oraya has dalgalı hat, içleri taranmış müselleler ve bilinen üslûptaki su-kuşlariyle bezenmiştir. Burada da kuş resimlerinin ve hendesî motiflerin birbirleriyle organik hiçbir münasebeti yoktur. Ortasındaki yüksek bir çıkıntı üstüne tünen kuş tasvirli fincan, şerit kulplu ve uzunca akıtacağı ile orijinal bir şekli takdim eder (Res. 13).

Benzerlerine İç Anadolu'da tesadüf edemediğimiz tunç çalparalardan başka (Res. 14), madenî eşyanın en mühimi II. katta bulunmuş olan ve taş kalıptan çıkmış yarı giyili bir kadını tasvir eden kurşun figürindir (Res. 15). Ehemmiyeti Karum'da muayyen bir tabakada çıkmış olmasında ve aynı tipe giren, sayıları da azımsanmayacak bir miktarı bulan figürinlerin zamanını tespit etmemize yaramış olmasındadır. Kalçasından aşağısı kırılmış olan heykelciğin uzunluğu 4.3 cm., genişliği 2 cm.dir. Eğri hatlarla süslü ay biçimindeki

³ OIP 29, Res. 183.

başlığı yanlardan kulakları örtecek kadar aşağıya inmektedir. Serpuşun altından çıkan iki saç lülesi çene hizasına kadar sarkmaktadır. İri burunlu, patlak gözlü, büyük ağızlı, geniş çeneli, dolgun yanaklı, kalın boyunlu ve yuvarlak omuzludur. Çift gerdanlıktır. Belinden yukarısının giyili olduğunu kısa kollu elbisesi gösteriyor. Dirseklerinden bükülen kolları dört uzun parmakla nihayet bulmaktadır. İşleniş tarzları Şaluvanda üslûbuna giren mühür baskılarında mevcut insanlarınkine benzeyen elleri (Res. 30), göğüsleri alttan tutmaktadır. Göğüsleri arasından başlıyan yuvarlak başlı şerit, beline kadar uzamaktadır. Göbeğinden aşağıya doğru ikinci bir şerit sarkmaktadır. Kadınlık uzvu kabartma hatlarla taranmış üçgen biçimindedir.

Kurşun figürin ve kalıplarının Önasya'da geniş bir sahaya yayıldığı malûmumuzdur⁴. Böyle olmakla beraber, yalnız Alishar figürinleri kazılarda meydana çıkmıştır⁵. Bizimki Alisharın çıplak, giyili, yarı giyili ve erkeği ile birlikte tasvir olunanların üslûbundadır⁶. Yalnız Karum figürininin serpuşu diğerlerinden farklıdır. Alishar figürinlerinin hiç birisinin belden yukarısı giyili, aşağısı çıplak değildir. Bunlar, bir misalde olduğu gibi, ya tamamen çıplak veya -eğer yarı giyili iseler- eteklidirler. Hırpalanma şartlarının derecesine göre, saç şekillerinde ve yüzlerin işlenişinde bir fark yoktur. Kolların bükülüğü, vücut hatlarının yumuşaklığı, göğüslerin tutuluşu, birbirinin aynıdır. Troia'da II - V. şehirlerde bulunduğu yazılan kurşun heykelcikle⁷, Abu-Habba ve Akhisar kalıplarındaki kadın tasvirleri de⁸ aynı gruba girmekle beraber, bunlar ince ve uzunca boyunları üstündeki gerdanlıkları, köşeli omuzları, aşağıya ve göğüslere doğru amûden inen kolları, omuzlara dayanan saçların tertibi (başın üstünden de devam etmesi) gibi hususiyetleriyle, Kanış ve Alishar misallerinden ayrılır. Bunlardan başka, Louvre kalı-

⁴ Bunları toplu olarak (D. Opitz, *Altorientalische Gussformen, aus fünf Jahrtausenden morgenländischer Kultur, Festschrift Max Freiherrn von Oppenheim zum 70. Geburtstage gewidmet von Freunden und Mitarbeitern*, Berlin 1933) s. 179 v.d. da bulmak mümkündür. Bu makale, aşağıda D. OPITZ şeklinde kısaltılacaktır.

⁵ OIP 19, s. 127; 29, s. 191 v.d. ve BOSSERT, *Altanatolien* 349-358.

⁶ OIP 29, Res. 230, e 1295, c 1315, e 2317, d 154, c 916; 19, Res. 157, b 1445.

⁷ H. SCHMIDT, *Heinrich Schliemann's Sammlung, Trojanischer Altertümer*, Berlin 1902, s. 255.

⁸ D. OPITZ, s. 189, Lev. VII, 7; VI, 6.

bındaki kadın⁹ ve Kültepe'de bulunduğu yazılmış olan üçlü gruptaki kadın da¹⁰ bunlarla beraber tetkik edilmelidir.

Üslupları birbirine benzeyen bu eserleri, zaman bakımından da birbirlerinden ayrı tutmamak lâzımdır. Bunların üslup benzerliğini gözönünde tutan D. OPITZ devirlerini tayinde isabetli hükümler vermişse de, bazılarının alt sınırını lüzumundan fazla indirmiştir¹¹. Troia idolünün Doğu menşeli olduğunu yazan BITTEL onu, haklı olarak, M. ö. ikinci binin ilk yarısına tarihlendirmişti¹². LANDSBERGER bunların M.ö. ikinci bin yılın başlarına ait olmaları gerektiğini, isabetle, kaydetmiştir¹³. Ben Alişar eserlerini ve tabakalarını tarihlendirmeye çalışırken, bunları M.ö. 2000—1600 yılları arasına koymuş; alt sınırın daha aşağıya indirilemeyeceğini ve 2000'den de daha eski olamayacağını belirtmişim¹⁴. Yeni figürin, hususiyetlerini açıkladığımız bu üslûba ait bütün buluntuların Koloni devrine tarihlendiğini göstermektedir.

LANDSBERGER, geniş bir sahaya yayıldığını yazdığı bu tipin *tanrular anasını* temsil ettiğini de bildirmektedir¹⁵. Kaniş'de silindir mühür baskıları üstündeki çıplak ilâhe tasviri birkaç şekilde tezahür etmektedir. Söz gelimi kuvvetli bir Babil tesiri gösteren Suriye-Koloni üslûbundaki baskılarda bu ilâhe ya eteğini açmış, veya göğüslerini tutmuş vaziyette tasvir edilir. Burada vücutların işlenişi arasındaki benzerliğe rağmen, en mühim ayrılık ilâhenin daima miğferli, başının da profilden yapılmış olmasındadır. Opitz'in belirttiği¹⁶ ve yeni malzemenin teyid ettiği gibi, yerli üslûplardaki mühürlerde belden aşağısı giyili, yukarısı çıplak ve göğüslerini tutan ilâhenin yüzü, yalnız cepheden tasvir edilmekle kalmamış, aynı zamanda yüz uzuvları ve gövdenin üst kısmı kalıplardaki tipin üslûbunda ve bilhassa British Museum kalıbındaki kadının tarzında tasvir olunmuştur¹⁷.

* * *

⁹ D. Opitz, s. 192, Lev. VII, 8.

¹⁰ Syria 10, s. 2, Res. 1 ve D. Opitz, s. 194, Lev. VII, 9; Altanatolien 363.

¹¹ D. Opitz, s. 196, 198 ve 204.

¹² K. BITTEL, Prähistorische Forschung in Kleinasien, İstanbul, 1934, s. 39-40.

¹³ Belleten 10, s. 238, not. 6.

¹⁴ Alişar Eti Buluntularının Tarihlenmesi (Arkeoloji Araştırmaları II, Ankara 1945) s. 83 v.d.

¹⁵ Belleten 10, s. 238, not. 6.

¹⁶ D. Opitz, s. 204.

¹⁷ D. Opitz, s. 199, Lev. VIII, 15.

Tablet ve zarflar, birkaç örnek bir tarafa bırakılırsa, bir odada toplu olarak bulunmuştur (Res. 4). Y-Z/28 Plânkarelerine raslayan bodrum odasının tabanındaki sepet içine konulmuş olan tabletler, iki küçük grup teşkil etmekteydi. Bunların ekserisi siyah, bir kısmı da gridir. Vaziyetleri *Adad-sululi* arşivinde keşfedilenlerin aynı, yani çok rutubetli ve kolayca dağılır bir halde idi. *Berua* adlı bir yerliye ait olduğu anlaşılan arşivde 43 tam zarf ile, parçaları mevcuttur. Bu mevsim, geçen yılların aksine, ne silindir, ne de damga mühürlerin asılları bulunmuştur. Aşağı-yukarı 85 ayrı şahsa ait mühür baskısı mevcut olup, bunların 60 kadarı yerli (19'ı damga mühür baskısı olmak üzere), 20'si Eski-Assur, 2'si Eski-Babil, 3'ü de Suriye-Koloni üslûbundadır. Üslûpların bu nispeti, bilhassa damga mühür mevzuunda, bundan önceki üç kazı mevsiminde elde edilen neticelere nazaran, bir değişiklik göstermekte ve yerli üslûbun lehine büyük bir yükseklik kaydetmektedir. Damga mühür baskıları arasında daha önce bulunmuş olan misalleri izah etme bakımından işimize yarayanlarla, çeşitli mevzuları tasvir edenler dikkatimizi çekmektedir. Koloni, daha doğrusu, Eski-Hitit Çağına has bir mühür deseni olan *bir mihver etrafındaki hayvan başları*'na ¹⁸ ait birçok cazip misallerimiz vardır. Bunlardan Kt.d/k27 En. No.lu zarfın ön yüzüne ve alt kenarına üç defa basılan mühürde, 8 kuş başı, mühür sahasını ahenkli bir şekilde taksim etmek üzere, bir merkez etrafında döner vaziyette tasvir edilmiştir (Res. 16). Desen mühüre kabartma halinde işlendiğinden, baskısı, çukur olarak görülmektedir. Kuşların boyunları birbirine paralel çizgilerle taranmıştır. Bir mihver etrafında dönen hayvan başlarının ikili, dördü, altı ve hattâ sekizli misallerine raslanmış olması bu tarzın meydana getirilişinde muayyen bir kaide olmadığını meydana koyar. Misallerimizin bu durumuna göre, Louvre Müzesinde 9389 En. No.lu zarftaki mühürün ¹⁹ mevzuunu bu nevi kuş başları teşkil etmektedir.

Yatan bir dağ koyununa saldıran arslanla, kuşun, balığın ve hayvan başının tasvir edildiği damga mühür, Kt.d/k 48 En. No.lu zarfın yalnız ön yüzüne iki defa basılmıştır (Res. 17). Kt.d/k 52 En. No.lu zarfın arka yüzüne dört defa basılan damga mühürde, koyun-adam iki hayvan arasında yer almıştır (Res. 18). Kt.d/k 23

¹⁸ Alişar Eti Buluntularının Tarihlenmesi, s. 87 v.d.

¹⁹ J. LEWY, Tablettes Cappadociennes III-3, Lev. CCXXXVIII, 101.

En. No.lu zarfta tek tavşan tasvirli bir damga mühürün baskısından başka (Res. 19), sol kenarında da başını geriye çeviren yatmış durumda dört ayaklı bir hayvan, hayvan başı ve testiyi andıran şekillerle tanınamayan bazı işaretlerin yer aldığı mührün iki baskısı vardır (Res. 20). Damga mühürlerin umumiyetle esas mevzuunu teşkil eden bu hayvanlar, yerli üslûptaki silindir mühürlerde çok rağbet gören ve yatan, koşan, duran kalabalık hayvan tasvirlerinin muhtasar bir örneğinden başka bir şey değildir.

Ekseriyeti teşkil eden silindir mühür baskılarının bilhassa yerli gruplarında tanrı alayları, ibadet, harp ve av sahneleri, muhtelif hayvan sıraları mühim bir mevki işgal etmektedir. Sulu-Gilgamişe doğru ilerliyen, sol elinde tavşan ve kartal; sağ omuzunda ucu kıvrık asa tutan tanrının dört defa tekrar edilmesi ile meydana getirilen alay (Res. 21), Şaluvanda üslûbunda işlenmiştir. Bu tanrıların hayvanların üstüne bastığına delâlet eden bazı emareler de vardır. Bu, böyle olduğu takdirde, bu hayvanların geyik veya antilop olduğundan şüphe edilemez. Çünkü, bu devrin yerli üslûptaki mühürlerinde alâmeti tavşan, kartal ve ucu kıvrık asa olan tanrı, ekseriya geyik, nadiren de antilop üstünde durmaktadır²⁰. İbadet sahneleri, bilhassa Şaluvanda üslûbunda müşahede edildiği gibi, kalabalık figürlerden meydana gelmektedir. Kt.d/k 24 En. No.lu zarfın arka yüzüne basılmış olan mühürde, oturan ve önündeki hydriadan kamışla içki içen tanrıya bir abit, emziği hayvan başı biçiminde olan ibriği²¹ sunmaktadır (Res. 22). Oturan tanrının arkasında, birbirini takip eden hayvanlardan ilk ikisinin üst kısmında hamle vaziyetinde iki küçük insan, üçüncüsünün üst tarafında da diz çökmüş vaziyette daha küçük bir hayvan görülmektedir. Bu hayvanları, diz çökmüş vaziyetteki boğanın üstünde duran ve onun yularını tutan Adad takip etmektedir. Şamaş'ın rehberliğinde iki tanrıya, hamî tanrıçanın himayesinde bir kurban getiren abidin meydana getirdiği ibadet sahnesi, Eski-Babil üslûbunun en güzel örneklerinden bir tansidir (Kt.d/k 8 = Res. 23).

Harp sahnelerinin en güzel misalini, bu yıl ele geçirilmiş olan yerli bir mühür vermektedir. Bu iki ayrı zarf üzerine basıldığı için,

²⁰ Kültepe Kazısı Raporu 1949 (Ausgrabungen in Kültepe 1949) da S. 104, 107.

²¹ Kültepe Kazısı Raporu 1948 (Ausgrabungen in Kültepe 1948) Lev. LX, 164 a-c.

tasvirin teferruatı iyi tesbit edilebilmektedir. Bu mühürde yabancı hayvanlarla meydana getirilen bir kır muhitinde, sağ elinde kadeh, sol omuzunda balta tutan tanrının ön tarafında, diz çökmüş küçük bir insan, yerde yatan bir adama doğru yayını germekte; ayakta duran diğer küçük bir insan da sırt üstü düşmekte olan bir adama mızrağını saplamaktadır (Res. 24).

Bol örneklerle temsil edilen av sahnelerinden birinde, bir sürü hayvan arasında tasvir edilen küçük insan, avlayacağı hayvanı mızrağı ile sırtından saplamaktadır (Kt.d/k 10 = Res. 25). Diğerinde, bir ağacın iki tarafında mütenazır olarak ve arka arkaya yer almış bulunan iki antiloptan birini sağ, diğerini sol elindeki mızrağı ile boyunlarından saplıyan uzun boylu bir insan görülmektedir (Kt.d/k 37 = Res. 26). Tipi itibariyle çok ilgi çekici olan bu insanın vücudu, en çok, bir Boğazköy mühründe görülen grifonlara hâkim kuş-adamı andırmaktadır²². İnsan, kalçalarına kadar inen bir elbise, başına da takke giymiştir. Yalnız hayvanlardan ibaret olan kalabalık bir sahnede de (Kt.d/k 16 = Res. 27), arslan, maymun, antilop, at gibi hayvanların yanında, keçi-balık gibi, mitolojik varlıklar da yer almaktadır. Hayvan sıraları ya Kt.d/k 51 = Res. 28'de olduğu gibi tek, veya Kt.d/k 17 = Res. 29'daki gibi çift sıra halindedir. Çift sıra hayvanlar, mührün ortasından geçen bir çizginin üst ve alt kısmına tertiplenmektedir.

Yukarda verdiğimiz kısa izahattan da anlaşılacağı üzere, arşiv küçüklüğüne rağmen, zarfları üstündeki mühür baskıları üslûp ve motif bakımından ehemmiyetli bir kolleksiyon teşkil etmektedir. Biz, yalnız baskıları elimizde bulunan damga mühürlerin, şekil bakımından Hitit'ler tarafından kullanılanlardan farklı olmadığını düşünürüz. Mamaafih bu hususiyet, daha önceki mühürlerle de tesbit edilmiş bulunuyordu. Damga mühürlerdeki tasvirlerin üslûpları ile, yerli guruba giren silindir mühürlerin büyük bir kısmının üslûpları arasında bir fark yoktur. Bu yeni mühür baskıları, bu nevi problemlerin hallinde en büyük bir kaynağı teşkil eden tasvir sanatının da, Kolonistler Çağında inşa edilmiş olan binalarda, çok küçük bir kısmı müstesna, çok rağbet görmüş bulunan çanak-çömlek'de, tanrı heykelciklerinde, her türlü zinet ve savaş eşyasında görülen *Yerliliği* veya heyetimizin en uygun ifâdesile *Hititliliği*, izah etmektedir.

²² K. BITTEL und G. GÜTERBOCK, Boğazköy I, Neue Untersuchungen in der hethitischen Hauptstadt, Berlin 1935 (APAW 1935, Nr. 1) Lev. 30, 6.